

JOŠ NEKI NJEMAČKI UZORI ZMAJEVI

JEVTO MILOVIĆ

Zna se da je Jovan Jovanović Zmaj stavljao pored mnogih svojih pjesama dvije ili jednu zvjezdicu. One pjesme pored kojih se nalaze dvije zvjezdice (**) prevedene su s nekoga stranog jezika, a one pored kojih stoji jedna zvjezdica (*) ispjevane su po »tuđoj zamisli«. Ispod naslova mnogih Zmajevih pjesama nalazi se primjedba »po nemačkom«, »po mađarskom« ili »prevedeno«. Te Zmajeve oznake nijesu uvijek mjerodavne, i čovjek se na njih ne smije osloniti. Ima kod Zmaja bezbroj pjesama pored kojih nema nikakvih primjedaba iz kojih bi se vidjelo da te pjesme potiču od nekoga stranog pisca, pa ipak su one prepjev s nekoga stranog jezika. To se da lako objasniti, ako se ima u vidu da je Zmaj sarađivao u raznim književnim i političkim časopisima, kalendarima i godišnjacima, da broj njegovih šifara i pseudonima iznosi oko dvije stotine i da je naš pjesnik prevodio na srpskohrvatski i stihove za koje nije znao kome pjesniku pripadaju. Ja sam u raznim svojim studijama i člancima već na to upozorio i ovdje ne bih želio da se na tome zadržavam. Htio bih samo da ukažem još na neke strane pjesnike koji su utjecali na Zmaja.

*

Zmaj je čitao i prevodio njemačkog basnopisca Konrada Pfeffela vrlo rano. God. 1882 pojavljuje se u *Nevenu* njegov prepjev *Lakoumna štuka*.¹ Ispod naslova nalazi se primjedba »od Pfeffela«. Taj Zmajev prepjev nastao je pod utjecajem Pfeffelove pjesme *Die Klugheit*.² Zmaj se 1901 vraća još jednom Pfeffelu. Te godine prepjeva Pfeffelu basnu *Die Stufenleiter* i objavljuje je u *Nevenu* 1901/2 pod naslovom *Jači i slabiji* (Po indijanskoj priči).

Da bi se vidjela zavisnost Zmajeve od njemačke pjesme, navešćemo ovdje i prepjev i original:

¹ *Sabrana dela Jovana Jovanovića Zmaja*, priredio Jaša M. Prodanović, knj. XII, Beograd 1935, str. 247.

² Gottl. Conr. Pfeffel, *Fabeln und poetische Erzählungen*, Verlag der J. G. Cotta'schen Buchhandlung, Stuttgart und Tübingen, 1861, sv. I, str. 1.

JAČI I SLABIJI³

(Po indijanskoj priči)

Žutovoljka našla crvića malena:

»Sad ću ga progutat«, veli pakost njena.

»Pitaš s kojim pravom, oh, pitanja prosta!

S time što sam jača; zar to nije dosta?«

I za tili časak žutovoljka mala

Još manjega crva eno progutala.

U visini leti kobac strahoviti:

»Eno žutovoljke, — sad će moja biti!«

Žutovoljka veli: »Aveti krvava,

Zašto da me zatreš, — ko ti dađe prava?«

A kobac je ščep'o već u kandže svoje:

»Pravo, kakvo pravo?! Jači sam, pa to je«.

Ide lovac putem, pa opazi koba,

Obrani ga puškom, pak se smeje zloba.

A kobac ga pita u mukama svojim:

»Otkuda ti prava nad životom mojim?«

»Otkuda mi prava?! Pa eto sam jači, —

Poslovica veli da jači kobači.«

Pođe lovac dalje, ali smrt ga srete:

»Tebe tražim, brale, — pa sad zbogom, svete!«

Prebledeo lovac, žao mu umreti:

»A po kom ćeš pravu život mi uzeti?«

A šta li mu samrt odgovori na to, —

Ništa drugo, samo: »Pa jača sam, brato!«

DIE STUFENLEITER⁴

Ein schlauer Sperling haschte sich

Ein blaues Mückchen. »Weh mir Armen!«

Rief es: »ach, Herr, verschone mich,

Lass meiner Jugend dich erbarmen!« —

Nein, sprach der Mörder, du bist mein,

Denn ich bin gross, und du bist klein.

Ein Sperber fand ihn bei dem Schmaus;

So leicht wird kaum ein Floh gefangen,

Als Junker Spatz. »Gib«, rief er aus,

»Mich frei! Was hab' ich denn begangen?« —

Nein, sprach der Mörder, du bist mein;

Denn ich bin gross, und du bist klein.

Ein Adler sah den Schalk und schoss

Auf ihn herab und riss den Rücken

Ihm auf. »Herr König, lass mich los!«

Rief er; »du hackst mich ja in Stücken!« —

Nein, sprach der Mörder, du bist mein;

Denn ich bin gross, und du bist klein.

³ *Sabrana dela*, Beograd 1935, knj. XII, str. 228.

⁴ Gottlieb Konrad Pfeffel, *Ausgewählte poetische Werke*, Leipzig, 1875, Druck und Verlag von Philipp Reclam jun., str. 176.

Schnell kam ein Pfeil vom nahen Bühl
 Dem Adler in die Brust geflogen.
 »Warum«, rief er, indem er fiel,
 Zum Jäger, »tötet mich dein Bogen?« —
 Ei, sprach der Mörder, du bist mein;
 Denn ich bin gross, und du bist klein.

Glavna ideja u ovim dvjema pjesmama sasvim se poklapa: kod Pfeffela⁵ vrabac ubija mušicu, kobac vrapca, orao kopca, a lovac orla. Kod Zmaja žutovoljka uništava maloga crva, kobac žutovoljku, lovac kopca, a smrt lovca. »Veći gnječi, jači tlači«.

Zanimljivo se ovdje zapitati zašto Zmaj pozajmljuje glavni motiv iz Pfeffelove pjesme *Die Stufenleiter*. Svakako jer mu se dopao. Zmaj je »pesnik mira, pesnik sloge, pesnik sreće i idilskih harmonija«. Želi da bude »mekši od leptira, golubiji od goluba«. Zato je protiv svakog nasilja koje vlada u surovj i nemilosrdnoj prirodi.

Uporedimo li Zmajev prepjev *Jači i slabiji* s Pfeffelovom pjesmom *Die Stufenleiter*, odmah ćemo utvrditi da im je zajednički glavni motiv. Velika je pak razlika u samoj obradi. Nije zgorega obratiti pažnju na naslove pjesama. Zmaj daje svome prepjevu naslov *Jači i slabiji*, što je sasvim u skladu sa sadržajem same pjesme. Pfeffelova pjesma nosi naslov *Die Stufenleiter*, iz čega se ne može vidjeti o čemu se radi u pjesmi. Naš pjesnik usto opširno razrađuje pojedine detalje iz njemačkog originala. Na četiri načina izražava njemački stih: »Denn ich bin gross, und du bist klein« koji služi kao refren svakoj strofi. Jednom Zmaj kaže u svom prepjevu:

Pitaš s kojim pravom, oh, pitanja prosta!
 S time što sam jači; zar to nije dosta?

Drugi put:

Pravo, kakvo pravo?! Jači sam, pa to je.

Treći put:

Otkuda mi prava?! Pa eto sam jači, —
 Poslovice veli da jači kobači.

A četvrti put:

Ništa drugo, samo: »Pa jača sam, brato.«

Riječi: »žutovoljka«, »crvić maleni«, »pitanja prosta«, »za tili časak«, »aveti krvava«, »brale«, »zbogom, svete«, »brato«, koje sretamo u Zmajevom prepjevu, naši su svakidanijski domaći izrazi i prilagođeni su

⁵ Konrad Pfeffel, koji je bio Zmajev uzor, njemački je basnopisac i dramatičar. Rodio se 28. juna 1736. u Kolmaru, a umro je 1. maja 1809. Najpoznatija njegova djela su: *Poetische Versuche* (1761), *Der Einsiedler* (1762), *Theatralische Belustigungen* (1765), *Dramatische Kinderspiele* (1769), *Lieder* (1778), *Fabeln* (1783), *Gedichte* (1784), *Prosaische Versuche* (1810—1812).

ukusu našega čovjeka. Naša poslovice »Jači kobači« daje prepjevu *Jači i slabiji* izvjesnu narodnu podlogu. Zbog svega toga Zmajev prepjev djeluje na nas prirodno i svježe. Tečni i sasvim glatki dvanaesterci iz toga prepjeva mnogo bolje odgovaraju mirnom izlaganju nego odsječni i dosta opori osmerci iz njemačkog originala.

Na kraju bi trebalo objasniti Zmajevu primjedbu »po indijanskoj priči«, koja se nalazi ispod njegova prepjeva *Jači i slabiji*. Često je Zmaj nepouzdan, i čovjek se ne može na njegove oznake osloniti. Eto, na primjer, on stavlja pored svoje priče *Zmija*⁶ primjedbu »istočna razmatranja«, iako je tu priču uzeo iz djela J. G. Herdera (»Koja ti je vajda«, reče čovek zmiji, »kad ljudima ranu zadaš? Ta ti znaš kakve su sledi tvog poganog zuba! Ti me uješ za petu, a otrov tvoj sune i poteče kroz sve moje žile...« (Zmaj). »Was hast du davon?« sprach der Mensch zur Schlange, »dass du unser Geschlecht verwundest, da du doch die bösen Folgen deines Zahnes kennest? Du stichst meine Ferse; und schnell brennet das Gift durch alle meine Adern...« (J. G. Herder).⁷ Pored svoga prepjeva *Tamajandra* Zmaj stavlja primjedbu »drugi istočni pesnici«. J. G. Herder mu je i ovog puta poslužio kao izvor:

Zmaj :⁸

Oh, ta ko će da opiše draži,
Njene draži, Braminu veštinu!
Otkako je i veka i sveta,
On million radio je leta,
(Sve počeo, dugo ne dočeo)
Dok iz čara lepotica svojih,
Nam' lepotu, sebi slavu vazda,
Tamajandru iz njih-svijiu sazda.

Herder :⁹

O wer schildert Tamajandri's Reize,
Bramas Meisterwerk! In Millionen Jahren
Hatte schaffend sich der Gott geübet,
Und aus aller Herzensfesslerinnen
Feinsten Reizen schuf er Tamajandri.

Pored Zmajeva prepjeva *Veverica* nalazila se primjedba »po mađarskom«. Dr Milan Šević je otkrio da ta pjesma ne potiče iz mađarskog nego da je prepjev njemačke pjesme *Eichhörnchen*, koju je napisao Heinrich Hoffmann von Fallersleben.¹⁰ Da bi se ovdje vidjela Zma-

⁶ *Sabrana dela*, Beograd 1934, knj. X, str. 32.

⁷ J. G. Herders *sämtliche Werke*. Zur schönen Literatur und Kunst, Tübingen, 1807, knj. IX, str. 83.

⁸ *Sabrana dela*, Beograd, 1935, knj. XI, str. 369.

⁹ *Sämtliche Werke*, knj. IX, str. 248.

¹⁰ Dr Milan Šević. *Čika Jova našoj deci*, Beograd, 1930, str. 345, i dr Milovan Sućević. »O trima prevedenim Zmajevim pesmama«, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, 1954, knj. II, str. 218–221.

jeva zavisnost od Fallerslebena, navešćemo nekoliko početnih stihova iz njegova prepjeva i iz njemačkog originala:

A lov! Onamo čak!
 Da li je još ko lak
 'Vako k'o ja?
 Jest, da!
 Čas kriv, čas prav,
 Čas strmoglav!
 Sad sam na zemlji,
 Sad sam na grani,
 Sad sam na vrhu,
 Ma'ni me, ma'ni!...¹¹

Heissa, wer tanzt mit mir?
 Lustig und munter!
 Kopfüber, kopfunter
 Mit Manier!
 Immerfort
 Von Ort zu Ort,
 Jetzo hier,
 Jetzo dort! Hopp!
 Ohne Ruh, ohne Rast,
 Vom Zweig auf den Ast...¹²

Ispod Zmajeva prepjeva *Lep cvet* nalazi se primjedba »po Geteu«. Ali za tu pjesmu Zmaj se nije inspirisao Goetheom nego njemačkim pjesnikom Robertom Reinickom. Reinickova pjesma *Schön Blümlein* bila je izvor Zmajevu prepjevu. Da bi se to vidjelo, navešćemo prve dvije strofe tih pjesama:

LEP CVET¹³
 (Po Geteu)

Krasno li se zorom rano
 Po livadi rosnoj šeće;
 Zeleni se meka trava,
 A kiti je šarno cveće.

Htedoh uzbrat jedan cvetak,
 Lepši i od najlepšega,
 Pružio sam većem ruku, —
 Al' šta spazih oko njega...

SCHÖN BLÜMLEIN¹⁴

Bin ich hinausgegangen
 Des Morgens in der Früh'.
 Die Blümchen thäten prangen,
 So schön sah ich sie nie.

Dacht' eins davon zu pflücken,
 Das schönste, das ich sah,
 Wollt' eben mich drum bücken.
 Ei, was erblickt' ich da!...

Ako se svi gore navedeni primjeri imaju u vidu i ako se zna da je Zmaj 1882 prepjevao Pfeffelovu basnu *Die Klugheit* i objavio je pod naslovom *Lakoumna štuka*, onda se može sa sigurnošću pretpostaviti da je i Zmajevu prepjevu *Jači i slabiji* bila izvor Pfeffelova basna *Die Stufenleiter*.

Pored Zmajeve pjesme *Carić* nalazi se jedna zvjezdica. To znači da je ta pjesma ispjevana po »tuđoj zamisli«. U pjesmi njemačkog pisca Rudolfa Baumbacha (1840-1905)¹⁵ *König bin ich* opjevan je isti motiv.

¹¹ *Sabrana dela*, knj. XII, str. 129.

¹² Hoffmann von Fallersleben, *Ausgewählte Werke*, Leipzig, Max Hesses Verlag, knj. I, str. 115.

¹³ *Sabrana dela*, knj. XII, str. 213.

¹⁴ *Lieder und Erzählungen* von Robert Reinick, neu hgb. von Dietrich Theden, Stuttgart, str. 138.

¹⁵ Rudolf Baumbach, koji je bio Zmajev uzor, rodio se 28. septembra 1840. u Kran'nfeldu (Kranichfeld, Thüringen), a umro 21. septembra 1905. u Majnigenu (Meinigen). Njegova su najpoznatija djela: *Zlatorog* (1875), *Truggold* (1878), *Lieder eines fahrenden Gesellen* (1878), *Frau Holde* (1880), *Spielmannslieder* (1882), *Aus der Jugendzeit* (1895).

Donosimo sada Zmajevu i Baumbachovu pjesmu:

CARIĆ*¹⁶

KÖNIG BIN ICH¹⁷

Evo mene, evo pesme —
Pa me vole svi;
I niko mi reći ne sme:
Kukavica s' ti.

Was zirpt und piept im Zaune,
Was raschelt im Stacket?
Gott grüss' dich, kleine braune,
Vergnügte Majestät!

Nisam stvore tromo, lenjo,
Ja sam čio ptić;
Ni s' carem se ne bih menj'o,
Volim bit carić.

Du rufst mir stolz und herrisch
Dein »König bin ich« zu. —
Herr Bruder, sei nicht närrisch,
Ich bin soviel wie du.

Nemam skiptra, ni oruž'a,
Nisam krunisan,
Nit mi kogod danak pruža,
— On mi sviće sam.

Bin selbst ein reicher König,
Trag' frei und stolz das Haupt
Und kümmre mich nur wenig,
Dass keiner mir es glaubt.

Ljudma goveć' sebi govem,
— Slobodan mi let, —
Carićem se sam ne zovem,
Već me zove svet.

Du herrschest in den Hügen
In Aue, Wald und Feld,
Mein Reich ist allerwegen
Und heisst die weite Welt.

Moj je presto svako mesto
Gde se prima poj,
Gde je čovek, gde je ptica,
Gde je svako svoj.

Zloban nisam, ohol nisam,
Pa sam srećan ja, —
I carić sam i pesnik sam,
Sve u jedan ma'.

Ako uporedimo Baumbachovu pjesmu sa Zmajevim prepjevom, vidjećemo da se one uveliko razlikuju. Njemačka pjesma djeluje kao neki nacrt. Ima tu nečega nedorečenog, nedovršenog i isprekidanog. Sredstva u njoj su vrlo oskudna. Nejasan je i lik carića. Kao neki prizvuk čuje se izdaleka uzvik »König bin ich«. Od drugoga saznajemo da su njegovo carstvo žive ograde, livade, šuma i polje. Neskromnost nas zapljuskuje iz njegovih usta, jer on sam uzvikuje »König bin ich«.

Zmajeva pjesma je od početka do kraja jasna. Slike su pregledne. Stihovi laki. Sačuvan je utisak veselosti i živahnosti. Carić ovdje izaziva utisak vedrine i ljupkosti. On je djetinjiski čist. Od prvoga do posljednjeg stiha govori u prvom licu. Time je neposredniji. Čio je i hitar. Nema živoga bića skromnijeg od njega:

¹⁶ *Sabrana dela*, knj. XII, str. 149.

¹⁷ *Lieder eines fahrenden Gesellen* von Rudolf Baumbach, Leipzig, Verlag von A. G. Liebeskind, 1889, str. 107.

Ni s' carem se ne bih menj'o,
Volim bit carlć.
Nemam skiptra, ni oruž'a,
Nisam krunisan,
Nit' mi kogod danak pruža,
— On mi sviće sam.

Pjesma je njegovo bogatstvo. Njom uveseljava druge i sebe i u tome nalazi svoju sreću:

Ljudma goveć' sebi govem.

Sam on sebe ne naziva carićem. Svijet mu je to ime dao:

Carićem se sam ne zovem,
Već me zove svet.

Njegova je vladavina svuda gdje se pjesma rado prima:

Moj je presto svako mesto
Gde se prima poj,
Gde je čovek, gde je ptica,
Gde je svako svoj.

Nije ni zloban, ni ohol. Zato je i sretan. Lik carićev je ovdje postupno prikazan.

Zmaj je i ovoga puta stvorio novu pjesmu, živu i blisku djetinjoj duši. Nju treba s pravom smatrati poluoriginalom.

Još je jedna Zmajeva pjesma postala pod utjecajem Rudolfa Baumbacha. To je *Ciganka* (Po nemačkom). Nju je, izgleda, nadahnula Baumbachova pjesma *Die Wahrsagerin*.

Evo Zmajeve i Baumbachove pjesme:

CIGANKA¹⁸

(Po nemačkom)

Daj mi, dečko, čašu vina,
Pa mi dlan pokaži,
Da te baka vračarica,
Istinom osnaži.

Pamti moje mudre reči,
Al' ne kazuju svima:
Kad primetiš da sneg pada,
Ma! te nije zima.

Gde se mnogo svinja kolju,
Tu j' ognjište masno,
A kad vidiš puno bure —
Znaj da nije prazno.

¹⁸ *Sabrana dela*, knj. XII, 1935, str. 131.

Koga sprate u grobnicu,
Tome nema leka,
Gde se mnoge krave muzu,
Tu biva i mleka.

Ko god nosi šubaricu,
Nije gole glave,
A gde stado rado pase,
Mal' te nema trave.

Ko do podne dovek spava,
Teško da je vredan,
A u vodi ko se davi,
Znaj da nije žedan.

Ko god nema dosta novca,
Taj nerado plaća,
Ko valata suha hleba,
Jeo b' i pogača.

O Božiću opladi se
Da još nije maj;
A pesmica kad se svršil,
Tu joj je i kraj.

DIE WAHRSAGERIN¹⁹

Komm', zeig' mir deine Hand Gesell,
Lass' mich die Linten schau'n.
Ich sage wahr, ich sehe hell,
Drum sollst du mir vertrau'n.

Wer klug sich in das Leben schickt,
Kommt leidlich durch die Welt,
Und ist dein Beutel wohl gespickt,
So fehlt dir 's nicht an Geld.

Vertraue falschen Freunden nicht,
Sei wohl auf deiner Hut.
Wer etwas Schlechtes von dir spricht,
Der meint' s mit dir nicht gut.

Es macht ein wonnesames Kind
Dir Kopf und Herze warm,
Doch wenn sie einen Andern minnt,
Hast du sie nicht im Arm.

Das Eine aber seh' ich klar
Und künd' es dir genau:
Führst du die Braut zum Traualtar,
So wird sie deine Frau.

Osnovna ideja u Zmajevoj i Baumbachovoj pjesmi ista je: vračara uzima ruku jednome mladiću i gata mu po crtama na dlanu. To nije obično cigansko predskazivanje nego saopštavanje gole istine.

¹⁹ Von der Landstrasse Lieder von Rudolf Baumbach, Leipzig, Verlag von A. G. Liebeskind, 1888, str. 15.

Zmajeva pogađačica kaže: kad snijeg pada, zima je; gdje se mnogo svinja kolje, tu ima masti; puno bure nije prazno; koga nose u grob, tome nema lijeka; gdje se mnogo krava muze, tu mora biti mlijeka; ko nosi šubar, nije gole glave; gdje stado rado pase, tu mora biti trave; ko spava do podne, nije vrijedan; ko se u vodi davi, nije žedan; ko nema dosta novca, nerado plaća; ko jede brzo suhi hljeb, jeo bi i po gače; o Božiću nije maj; kad se pjesma završi, onda je i njen kraj.²⁰

Baumbachova vračara saopštava jednome kalfi da ima novaca ako mu je dobro nabijena kesa novcem, da ne vjeruje lažnim prijateljima, da s njim ne misli dobro onaj koji priča o njemu nešto rđavo, da ne drži djevojku u naručju koja nekoga drugoga voli, da će mu zaručnica postati zakonita žena ako se s njom vjenča.

Iz samoga sadržaja se vidi da je Zmaj dobio samo podstrek od Baumbacha za svoju pjesmu *Ciganka*. On se samo inspirisao glavnom idejom koju sretamo u njemačkoj pjesmi *Die Wahrsagerin*. I po pojedinostima i po obradi pjesma je Zmajeva svojina. To se može reći i za mnoge druge njegove prerade s njemačkoga. Mnoge pjesme Friedricha Bodenstedta Zmaj je prekrajao, izostavljao iz njih cijele strofe, a nove dodavao, mijenjao im i oblik i stih.

Neka bude ovdje naveden njegov prepjev *XLII* iz Bodenstedta:

XLII²¹

Al' ja mrzim sličarenje suludo,
Što po reči' samo zveči u ludo,
Gde je mis'o slik izbris'o, ubio —
Gde s' u šari duha dar izgubio...

Neprestano:

Jano, rano, —

Sile, vile —

Cile, mfile —

Oko, soko —

Janjci, lanci —

Rajski, majski —

Sanci, danci —

Ato, zlato —

Noći, moći —

Jadi, nadi —

Doći, poći —

Sprema, drema;

I vrag znao šta tu jošte nema,

Što je davno

Ovejano,

Iz čeg' viri samo krpež nezreo,

Što već ume dete svako,

Jer je lako —

A zdrav mozak to je davno prezreo.

²⁰ O pogađačici je riječ i u Zmajevoj pjesmi *Moja vračara* koja se pojavila u *Devesilju* 1900. god.

²¹ *Sabrana dela*, knj. XII, str. 38.

Evo kako izgleda Bodenstedtova pjesmica koja je nadahnula Zmajevu pjesmu:

Ich hasse das süssliche Reimgebimmel,²²
 Das ewige Flennen von Hölle und Himmel,
 Von Herzen und Schmerzen,
 Von Liebe und Triebe,
 Von Sonne und Wonne,
 Von Lust und Brust,
 Und von alledem
 Was allzu verbraucht und gemein ist,
 Und weil es bequem,
 Allen Thoren genehm,
 Doch vernünftigen Menschen zur Pein ist.

Bodenstedt istupa u svojoj pjesmici *Ich hasse das süssliche Reimgebimmel* protiv »klepanja« stihova o lažnim uzdisajima i prenemaganjima. On osuđuje doba u njemačkoj književnosti kad je bila žrtvovana sadržina formi i kad se sve bilo svelo na igru riječi i na šarenilo slika. Zmaj napada isto u svojoj preradi *Al' ja mrzim sličarenje suludo* pjesništvo u kome je rima izbrisala svaku misao, gdje se u »šari duha dar izgubio« i što je zdrav razum odavno prezreo. On razvija glavnu misao iz Bodenstedtove pjesmice i dopunjava je svojim originalnim stihovima:

Neprestano:
 Jano, rano, —
 Sile, vile —
 Čile, m'le —
 Oko, soko —
 Janjci, lanci —
 Rajski, majski —
 Sanci, danci —
 Ato, zlato —
 Noći, moći —
 Jadi, nadi —
 Doći, poći —
 Sprema, drema...

Zmajeva prerada pojavila se u listu za književnost i zabavu *Matica* 1869. god. Ona je veoma karakteristična za pjesnički proces stvaranja. Zmaj je samo »opario« svoje oči na Bodenstedtovim stihovima i stvorio skoro sasvim novu pjesmu. Pod uplivom toga prepjeva ispjevaće kasnije svoju pjesmu *Mladim Srpkinjama*, koju će objaviti u *Nevenu* 1882. god.:

²² Friedrich Bodenstedt, *Die Lieder des Mirza-Schaffy*, Berlin, 1860, str. 60.

MLADIM SRPKINJAMA²³

Draga Draga! mila Mila!
 Leposava, majčin svete!
 Čedo Nado! Kato, zlato!
 Dobrosava, dobro dete!
 Vedra Zorko! Tiha Stano!
 Ilko, vilko, nestaškušo!
 Cveto, cvete! Vido, vide!
 Kruno, diko! Ružo, dušo!
 Vita Jelo! Mudra Daro!
 Alemi nam i biseri,
 I sve druge gdegod bile,
 I sve druge srpske kćeri,
 Došli su vam gosti novi,
 Evo ovi
 Golubovi.

Pružite im malo žita
 Ta vi toga željni niste,
 Prospite im, dospite im,
 Malo vode, — ali čiste.

Ako jastreb na njih sune,
 Ne dajte ih, ne dajte ih!
 A na ruku kad vam slete,
 Gledajte ih, gledajte ih!
 Pa budite take iste;
 Pa budite tako čiste,
 Čista tela i odela, —
 Da vas mnoga bolest mine,
 Ali duše još čistije, —
 Da vam puna sreća sine!

Mislim da nije potrebno upozoravati na srodnost koja postoji između stihova iz pjesme *Al' ja mrzim sličarenje suludo*:

Neprestano:
 Jano, rano, —
 Sile, vile —
 Čile, mfile —
 Oko, soko...

i stihova iz pjesme *Mladim Srpkinjama*:

Draga Draga! Mila Mila!
 Leposava, majčin svete!
 Čedo Nado! Kato, zlato!
 Dobrosava, dobro dete!
 Vedra Zorko! Tiha Stano!
 Ilko, vilko, nestaškušo!
 Cveto, cvete! Vido, vide!

Zanimljivo je pak ovdje skrenuti pažnju na Zmajeve stihove:

I sve druge gdegod bile,
 I sve druge srpske kćeri,
 Došli su vam gosti novi...²⁴

²³ *Sabrana dela*, Beograd 1933, knj. V, str. 121.

²⁴ I u Zmajevoj pjesmi *Igranka* iz 1902. osjeća se utjecaj Branka Radičevića:

Odněkud se gajde čuju,
 Guska viknu: »Ijujuju!
 Odi patko, odi amo,
 Kad sviraju da igramo, —
 Valjda i mi štogod znamo...

O utjecaju Branka Radičevića na Zmaja govorio sam opširno na drugom mjestu.

Ko se od nas neće ovdje sjetiti stihova Branka Radičevića iz »Đačkog rastanka«:

Oj Bačvani, zdravo, zdravo . . .
I vi drugi duž Dunava,
I vi drugi de je Drava,
I svi drugi tamo, amo . . .

Ovdje se radi o ukrštanju raznih utjecaja na Zmaja. Takvih pojava ima još u njegovu pjesništvu. Pored njegove pjesme *Povratak* stoji jedna zvjezdica. To bi značilo da je pjesma ispjevana po »tuđoj zamisli«. Ta pjesma je nastala pod utjecajem pjesme Hoffmanna von Fallerslebena²⁵ *In der Heimat*.

Da bi se vidjela zavisnost Zmajeve pjesme od Fallerslebenove, navešćemo ih ovdje obadvije:

POVRATAK²⁶

Evo me opet kod moga sela!
Eno već naša kućica bela!
Polja i njive, vrti, voćnjaci, —
Al' ste mi dragi, stari mi znanci!
Mirisno cveće smeši se na me
I pozdravlja me.

Mnoge sam daljne obiš'o kraje,
Mnoge sam podn'o muke i vaje,
Mnog' sam pozn'o ljudi i ćudi,
A sadmi teret pada sa grudi,
Zanat je zlatan, — nosim ga doma —
Nisam siroma'!

Oh, kako milo slavuji poju!
Ja dižem u vis kapicu moju,
Pa i ja pevam: »Oh, slatki kraju, —
Rodno mi mesto, moj zavičajju!
Ocu i majci, sejama, braćam',
Njima se vraćam!«

IN DER HEIMAT²⁷

In der Heimat bin ich wieder,
Endlich ward sie wieder mein,
Soll für mich und meine Lieder,
Niemals mehr verboten sein!
In der Heimat bin ich wieder!

Meiner Kindheit Lieblingsräume,
Alle Gärten, Weg' und Au'n
Alle Blumen, alle Bäume
Lächelnd mir entgegenschau.
Meiner Kindheit Lieblingsräume!

Glücklich, wem 's wie mir beschieden,
So die Heimat widersehen,
So in ihrem Glück und Frieden
Wie im eignen wandeln gehn!
Glücklich, wem 's wie mir beschieden.

Kolika razlika između Fallerslebenove i Zmajeve pjesme! U svojoj pjesmi Fallersleben opijeva svoja vlastita osjećanja. Zbog svoje zbirke pjesama *Unpolitische Lieder*, koja se pojavila 1840, Fallersleben gubi 1842. svoju profesuru, godinama se potuca po svijetu i tek

²⁵ Hoffmann von Fallersleben je dosta poznati njemački pjesnik koji je pjevao u duhu narodne poezije. Roden je 2. aprila 1798, a umro 19. januara 1874. Najpoznatija njegova djela su: *Unpolitische Lieder*, *Deutsche Lieder aus der Schweiz*, *Deutsche Gassenlieder*, *Hoffmannsche Tropfen*, *Bonner Burschenlieder*, *Lieder und Romanzen*, *Alemannische Lieder*, *Gedichte*, *Kirchhofslieder*, *Jägerlieder*, *Spanische Romanzen*, *Buch der Liebe*, *Fünfzig Kinderlieder*, *Politische Gedichte*, *Deutsche Salonlieder*, *Mein Leben* itd.

²⁶ *Sabrana dela*, knj. XII, str. 159.

²⁷ *Unser Hoffmann von Fallersleben*, dargeboten von Hans Sturm: *Die Vaterlandslieder, Kriegs- und Soldatengesänge des Dichters*, str. 94.

Smrče joj se vidu pa se obeznani...
 Nema ko bi kletom na megdan izaš'o...
 Pusti neki Pemak na nas je nasrn'o...
 Već je mnoge majke zavio u crno...
 Nisam hajduk, nisam jatak,
 Sin sam roda ja...
 Plam mu liže iz očiju,
 Iz kopita iskre biju...«

U Zmajevim prepjevima ima i drugih raznih elemenata izraženih u stilu naših narodnih poslovice i uzrečica. Sijaset je takvih primjerâ:

»K'o da vam nisu
 Sve kože doma...
 Hladno gvožđe ja ne želim
 Kovati...
 Jer možda traži peska,
 Da ti ga u oči stera...
 Puštaš da s' pođe sa zla na gore...
 Život nas uči gledat kroz prste...
 Jest, ko nikad nije prijatelja im'o,
 Daleko mu lepa kuća...
 Pa tu vodu lepo tera na svoj mlin...
 Pazio je gde će stati da mrava ne zgazi...
 Kunem ti se očnjim vidom...
 I tako mi živa Boga...
 Drugovi su vid'li da mu nisu sade
 Sve kože na broju...
 Neću danas, sutra, — jer đavo ne spava...
 Ne sol'te mi pamet; znam ja redu reda...
 Mučno će mi pasti, jer krv nije voda...
 Jer na koga ona migne,
 Zanavek je bostan obr'o...
 Gde Beduin svoju belu
 Struku nikad ne uprlja,
 A na vrbi grožđe raste...
 Tebi rastu zazubice...«

I razne druge rečenične obrte i klišeje pozajmljuje Zmaj iz našega narodnog govora i unosi ih u svoje prepjeve: »Zemljica ti bila laka«, »Mi smo trice i kućine«, »iz te kože nikud«, »Pre Turčina jošte, dušmanina ljuta«, »gledale k'o Turci«, »Štono kažu: baš k'o đavo«, »Ta ja neću Srbini biti, — ja se moram poturčiti«, »Kad se nađeš s Petrom, Pavlom«, »Kud god se krenem širom bela sveta«, »Eno oči, čarne oči«, »A ja ti ne vredim ni lule duvana«, »Iz petnih žila upnem se stara«, »Kao ljiljan nek je čisto«, »Umesimo njom pogaču«, »k'o tica na grani«, »Zavrže se kavga«, »vita kao jela«, »A čuju mu pesmu: Osana va višnjih«, »i još Bog te pita«, »Đorđe je ovaki, Đorđe je onaki«, »Evo me, vidi me, — al' jezik za zube«, »da ti sveštam maslo«, »Bože pomoz«, »Ti si kao gorska vila«, »Drugo moja, baš si luda«, »Kad ponese vrba grožđe«.

Zmajevi prepjevi sadrže i naše riječi od milošte: »Željjo živa«, »deco moja, dobro moje«, »milo moje janje«, »Zbogom, dušo moja, zbogom, čedo moje«, »Ja ne mogu, moje milje«, »jeste to je ljubav, golubane moj«. Ima u Zmajevim prepjevima i mnogih drugih specijalno srpskohrvatskih izraza: »šubara«, »paprka«, »šljivovica meka«, »šarac«, »buba-mara«, »cica-maca«, »rundov-bundov«, »carić«, »ze-ljov«, »dorat«, »čađava mehana«, »srpska zemlja«, »srpski uzdisaj«, »badnjak«, »Srpkinjica«. U prepjevima su navedena i mnoga srpska osobena imena: Mila, Leposava, Juca, Stana, Cveta, Anka, Ruža, Ana, Julka, Cana, Zorka, Persa, Ančica, Staka, Kata, Fema, Savka, Đorđe, Damjan, Milovan, Jovan, Janko, Kojo, Branko, Petar, Pavle, Duja, Nika, Marko, Pero, Kosta, Panto, Đurica, Rade, Milutin, Kulin ban, Miloš, Milan, Gaša, Vića, Ljubivoj, Luka, Paja, Aca, Mića, Čira, Moca. U njima sretamo Bosnu, Frušku Goru, rijeku Savu i Dunav. Ideje stranih pisaca Zmaj prilagođuje našem terenu i ukusu našega čovjeka. On sve »posrbljuje« i svemu pozajmljuje naš kolorit. Uzima štaviše i slike i misli iz pjesništva Branka Radičevića i slaže ih u svoje pre-pjeve i prerade. U Petefijevu *Vitezu Jovanu* nailazimo na stihove koje je Zmaj prepjevao:

U potoku cura košulje je prala,
Kukorici Janku duša je drhtala;
Iz vode se vid'la dva kolena bela,
E time je Janka opila, zanela.

Iz Zmajevih prepjeva s mađarskog vadimo još ove stihove:

Jedna moma milooka
Tu je rublje prala...
Beži moma, do kolena
None joj se bele, —
Bele none do kolena
Momka su zanele.

Iz *Vragolija* Branka Radičevića vadimo slijedeće stihove:²⁰

Svirac svira, srce plane,
Moram stati u katane! Hahaha...
Svirac svirne neke glase,
Ali kolo ne hvata se...
Pa hajd' u Salontu! Venčajmo mladence!
'Ijuju svatova!' podvikuje Bence...
Al' već kad ste deca, a vi hod'te amo,
I ja bih se sigr'o, pa da s' posigramo...

²⁰ Godine 1872. Zmaj je parafrazirao »Vragolije« Branka Radičevića. Njegova pjesma nosi naslov »Stara Brankova pjesma — po novoj noti«. Prva strofa te pjesme glasi:

»Ide momak Vragolan
Po doli se širi,
Lep je kao Vidov-dan,
Što kroz odžak viri«.

Čovjek se ovdje odmah prisjeća stihova Branka Radičevića iz »Dačkog rastanka«:

Svirac svira, puške popucuju,
 Mome poju, momci podvikuju ...
 Kolo, kolo, svirac svira,
 Noga zemlju ne dodira,
 »Sitno, brate, ijujuju!«
 Momci čili podvikuju ...
 Brže, braćo, amo, amo,
 Da se skupa poigramo! ...

I u Zmajevu prepjevu s njemačkog *Putnička pjesma* osjeća se utjecaj poznate pjesme Branka Radičevića *Putnik na uranku*.³⁰

Neka budu ovdje navedene te dvije pjesme:

PUTNIK NA URANKU³¹

Tama dolom, tama gorom,
 Naokolo sve počiva,
 Samo voda sa žuborom
 Sa kamena što se sliva,

Samo što se kašto petli,
 Samo klepka što se čuje,
 Samo s' onde malko svetli,
 Jer se danak približuje.

Bela zora već je tuna,
 Jošte putnik jedan-glaj!
 Pored stene, pored žbuna
 Na vrletni stiže kraj.

Kako stiže, sunce granu,
 Svetli s' gora i dolina,
 A putniku duša planu,
 Pa zaklikta od milina:

»Oj, sunašce što razgoniš
 Puste noći silne tame,
 Oj, ti nebo, štono roniš
 Rosne svoje suze na me,

Oj, ti goro, štono gajiš
 Mile pesme, mile tice,
 Oj, livado, što se sjajiš
 Puna rose i travice, —

³⁰ »I danas se«, pričao je Zmaj J. Maksimoviću, »žlvo sećam onog neobično prijatnog, zanosnog utiska, koji su na mene (kao i na sve društvo onoga vremena) učinile Brankove pesme. To beše nešto novo, nešto svoje, intimno, živo, — nikad u našoj literaturi ne čuveno ... Nešto što se izdvajalo iz jednolikosti i bledeće tadašnjih pesničkih produkcija i što me je neodoljivo, na juriš, osvajalo. Ja se, kao početnik pesnik, sasvim dragovoljno poddadoh uticaju tako lepe poezije« (J. Maksimović, »Zmajeva lektira«, *Srpski književni glasnik*, Beograd, 16. jul, 1906, str. 114).

³¹ *Pesme Branka Radičevića*, izdavači Srpska matica i Srpska književna zadruka, str. 6, 7.

Dolo, stado, janjci dragi,
 Vrulo, cveće mirisavo,
 Milni vetre, vetre blagi,
 Oj, izvore — zdravo, zdravo!

Zdravo i ti momo tudi, —
 Da divna si, sele, pusta!
 Odi amo, od' na grudl,
 Da t' poljubi braca usta!«

PUTNIČKA PESMA⁸²
 (Po nemačkom)

Bilo kopnom, bilo vodom —
 Kopno, vodu nebo štiti —
 Gorom, vodom, rajslobodom,
 Putnik mora ves'o biti.

Istom zora što zarudi,
 Sve što j' živo još je mirno,
 Putniku se šire grudl,
 Zorin ga je osmeh dirn'o.

U visinu ševa letne,
 Sanak goni, život budi,
 Pesme su još razgovetne
 Putnikovoj dobroćudi,

O milne, s brega glati
 Dóle, reku u daljini —
 Priroda je svakom mati
 Ko god još se rado sini.

O divote, dignut oči
 U visinu svoda plava,
 Klanjati se višoj moći.
 Koja te ne ponižava.

Lako li se ptice dižu
 I oblaci s one strane,
 Al' ih stižu i prestižu
 Tvoje misli razdragane.

Ptice lete, pa se vrate;
 A mis'o se diže, diže,
 U predele nepoznate,
 Kud mi oko ne dostiže.

Sličnost između *Putnika na uranku* iz 1843. i *Putničke pesme* iz 1877. na prvi je pogled očita. Sami su naslovi pjesama srodni. Tu je idilična slika: putnik, do, gora, voda, zora, nebo, ptice, pjesme. Osjeća se isti pjesnički žar. I ritam je istovjetan:

Tama dolom, tama gorom,
 Naokolo sve počiva...

Bilo kopnom, bilo vodom —
 Kopno, vodu nebo štiti...

⁸² *Sabrana dela*, knj. XI, str. 156, 157.

Radičević je veći majstor od Zmaja u slikanju prirode. U samom početku njegove pjesme »Putnik na uranku« vlada potpuna tama; sve spava:

Samo vođa sa žuborom
Sa kamena što se sliva...

Zora se približuje, dan nadolazi i sunce obasjava sve. Putniku se otima pjesma iz grudi. Sad slijedi himna prirodi. U njoj se postupno oslovljavaju: sunašce, nebo, gora, livada, do, stado, janjci, frula, cvijeće, vjetar, izvor, moma. Sve je prikazano živopisno i preliveno poezijom. Pjesma je na žalost oslabljena stihom: »Jošte putnik jedan — glaj!« i posljednjom kiticom:

Zdravo i ti, momo, tudi, —
Da divna si, sele, pusta!
Odi amo, od' na grudi,
Da t' poljubi braca usta!

Inače bi pjesma bila s početka do kraja svježja i lijepa.

Žar poezije Branka Radičevića osjeća se i u Zmajevom prepjevu *Bog je suncu svetlost dao iz Pesama Mirce Šafijaja*.³³

Bog je suncu svetlost dao,
Pa ga svetom zaošinu,
On je cveće razaslao
Na bregove, u dolinu.

Podig'o je kršne gore —
Gde urliču vući, lavi;
Vrg'o vetar, pros'o more,
I zadahn'o život pravi.

Stvori reku, stvori česmu,
Sve nas stvori, k'a što znate, —
Meni dade slatku pesmu,
Vama uši da slušate.

Da li je potrebno ovdje navoditi *Molitvu* od Branka Radičevića:³⁴

Mesec jasni, zvezda jato,
I sunašce umiljato,
Zoru, što nam nebo šara,
A i munju, što ga para,

I tu silnu groma buku,
I oluje strašnu huku
Ti satvori, velji Bože, —
Ko ovako jošte može!

Cveće ljupko i dolinu,
Stado, vrelo i planinu,
Tiu reku, silno more,
I pod nebom orla gore,

I nad orlom šarnu dugu,
I slavuja u tom lugu,
I još njegov glas umilni
Ti satvori, Bože silni!

Osim drugog ovde svega
Mene stvori iz ničega,
Duom svojim ti podunu,
U meneka dušu sunu;

Pa mi, Bože, jošte tađe
I u dušu nešto dađe:
Ta i moja pesma ova —
I nju meni ti darova...

³³ *Sabrana dela*, knj. XII, str. 56.

³⁴ *Pesme*, str. 33.

Zmaj unosi u svoje prepjeve misli i slike iz svoga vlastitog pjesništva.

Evo jedan primjer za to.

Godine 1899. objavljuje Zmaj svoj prepjev *Oj golube*. Pored njega stavlja jednu zvjezdicu. To bi značilo da je ta pjesma ispjevana po »tuđoj zamisli«. Pošlo nam je za rukom da nađemo izvor ovoj pjesmi. Njemački dječji pjesnik Wilhelm Hey bio je Zmajev uzor. Heyeva pjesma *Täubchen* inspirisala je Zmajev prepjev. To se jasno da vidjeti kad se pjesme uporede:

OJ GOLUBE³⁵

Oj golube tam' na krovu,
Zašto gučeš tako milo?« —
»Radujem se jarkom suncu
Što preliva zelenilo.«

»Al' ti gučeš kad i zima
Nebo stušti, sunce skrije,
Kakva ti je onda radost
Kad na nebu sunca nije?«

»Tad me opet radost snaži,
Da će zimski dani minut,
Da će s' nebo razvedriti,
Da će opet sunce sinut.

TÄUBCHEN³⁶

K. Täubchen, du auf dem Dache dort,
Sage, was girrst du in einem fort,
Wendest das Köpfchen so her und hin?

T. Weil ich so gar zu fröhlich bin,
Weil mich vom Himmel der Schöpfer mein
Wärmt mit dem lieben Sonnenschein.

Droben das Täubchen girrte so,
Unten der Knabe spielte froh,
Mochten am lieben Sonnenschein
Jedes sich recht von Herzen freu'n.
Und vom Himmel der Schöpfer sah
Gerne die Lust der beiden da.

Zmaj je pozajmio ideju od Heya samo za prvu strofu svoga prepjeva; ostalo je njegova svojina.

God. 1880. Zmaj je objavio u *Nevenu* svoju pjesmu *Evo ti*. Iz te svoje pjesme Zmaj uzima glavnu misao i unosi je u svoj prepjev *Oj golube*:

Ja bih rekla, da ti poje
O snovima nade svoje, —
Da će zima brzo proći,
Da će lepši dani doći,
Da će sive magle minut,
Da će sunce lepše sinut,
Procvatíće šarno cveće...³⁷

Svom prepjevu Zmaj pozajmljuje još svoju tečnu rečenicu, ritam i melodiju, tako da on ima sasvim malo zajedničkog s originalom i više je Zmajeva nego Heyeva pjesma.

³⁵ *Sabrana dela*, knj. XII, str. 183.

³⁶ *Fünzig Fabeln für Kinder* von W. Hey mit Bildern von Otto Speckter, Leipzig, str. 19.

³⁷ *Sabrana dela*, knj. V, str. 59.

*J. Milović: WEITERE DEUTSCHE EINFLÜSSE AUF ZMAJ***Zusammenfassung**

Wie schon bekannt, hat Jovan Jovanović Zmaj neben viele seiner Gedichte zwei Sterne oder einen Stern gesetzt. Die Gedichte, neben welchen zwei Sterne stehen, sollen aus einer fremden Sprache übersetzt und neben welchen sich ein Stern befindet, sollen nach fremder Idee geschaffen sein. Unter den Titeln vieler Gedichte Zmaj's stehen die Anmerkungen »nach dem Deutschen«, »nach dem Ungarischen« oder »übersetzt«. Solche Anmerkungen sind aber nicht immer zutreffend. Es gibt nämlich sehr viele Gedichte von Zmaj, neben welchen keine Anmerkungen sind, aus denen man ersehen könnte, dass diese Gedichte einem fremden Schriftsteller zuzuschreiben wären, obwohl sie doch eine Nachdichtung aus einer fremden Sprache sind. Zmaj verfährt außerdem bei seinen Übersetzungen, Nachdichtungen und Umarbeitungen sehr frei. Auf Grund einer fremden Idee schafft er ein ganzes Gedicht, lässt ganze Strophen aus einem fremden Gedicht fort, entnimmt der serbo-kroatischen Volkspoesie ganze Verse, fügt sie in seine Umdichtungen ein, verflucht unsere Sprichwörter, Sprüche und volkstümliche Redewendungen in seine Umarbeitungen, nimmt sogar Ideen, Bilder und Verse aus Đura Jakšićs, Branko Radičevićs und seinen eigenen Dichtungen und verleiht sie seinen Nachdichtungen ein.